

یافته‌های زبانشناختی ابن سینا و زبان‌شناسی معاصر

فردوس آقاگلزاده *

عضو هیأت علمی گروه زبان‌شناسی دانشگاه تربیت مدرس

چکیده:

اگرچه اندیشمند بزرگ ابن سینا را بیشتر به عنوان پزشک، فیلسوف و ریاضیدان می‌شناسند، واقعیت این است که او سرآمد کلیه علوم زمان خود بود از آن جمله در مباحث ادبی و زبانشناختی، این تحقیق در نظر دارد با اتخاذ روش تحلیلی - توصیفی به معرفی یافته‌های ادبی بخصوص زبانشناختی ابوعلی سینا در مقایسه با برخی از دستاوردهای نوین زبان‌شناسان قرن بیستم بپردازد. دستاوردهای ادبی و زبانشناختی او در برخی از شاخه‌های علم زبان‌شناسی همچون آواشناسی، واژگان و مباحث گفتمانی (کلامی) آن چنان عمیق و واقع‌بینانه توصیف و تبیین شده است که برخی از یافته‌های زبان‌شناسان معاصر اروپا تداعی کننده و مؤید یافته‌های او می‌باشند.

آواشناسی او از نوع آواشناسی تولیدی (*articulatory phonetics*) است و در این شاخه ضمن توصیف و تشریح اندامهای گفتار و علت بوجود آمدن صوت و حروف، این مباحث را بر مبنای نوع دریافت و محل تولید توصیف می‌نماید. ابن سینا این همه را با تبحر یک پزشک حاذق در امر تشریح اندامهای گفتار و بدقت یک زبان‌شناسی قرن بیستم به طبقه‌بندی توصیف آوای مميزات زبان فارسی و مقایسه و تقابل آن با زبان عربی ارائه می‌نماید که در مقام خود شاهکاری از مطالعات زبان‌شناسی در نزد اندیشمندان اسلامی و ایرانی به شمار می‌آید.

ابن سینا در زمینه تولید متن که بخشی از زبان‌شناسی متن و کلام (*text linguistics*) امروزی است، در قرن چهارم هجری به شیوه نویسندگان امروزی به تألیف کتب و بیان مسایل پزشکی و فلسفی منطق و ریاضی می‌پردازد. یعنی شیوه نگارشی او در تولید اینگونه متون، روان، صریح و فاقد هرگونه آرایه‌های ادبی است، ولی هنگامیکه در صدد نگارش آثاری همچون اتنبیهات، الاشارات و داستانهای تمثیلی و لسان‌العرب بر می‌آید، استفاده از آرایه‌های ادبی و ترتیب سازگانی و خاص گفتمانی را به حد اعلای مرتبه خود می‌رساند. با توجه به «دانشنامه علایی» شاید بتوان ابن سینا را اولین محقق و زبان‌شناس ادب فارسی دانست که به کار واژه‌سازی و واژه‌گزینی همت گماشت. همان فعالیتی را که فرهنگستانهای امروزی در سراسر جهان در سرلوحه کارشان دارند.

کلید واژه: ابن سینا، زبان‌شناسی، آواشناسی، ساختواژه

* تهران، پل‌گیشا، دانشگاه تربیت مدرس، دانشکده علوم انسانی، گروه زبان‌شناسی

مقدمه و روش تحقیق:

اگرچه شیخ رئیس حکیم ابوعلی سینا را همگان پزشکی حاذق، فیلسوفی ژرف اندیش و عالمی نامدار در عرصه علوم مختلف می‌شناسند، در نزد زبان‌شناسان جهان اسلام و جهان غرب بطور اعم و ارادتمندان به ساحت زبان و ادب فارسی بطور اخص، علاوه بر امتیازات فوق، زبان‌شناسی بس تواناست که در زمینه‌های موضوعاتی که چه در آن زمان و چه امروز از مسایل مهم این حوزه از دانش بشری است از قبیل آواشناسی (phonetics) و واژه‌گزینی و واژه‌سازی (word formation) و تدوین متون علمی به شیوه نوین خدمات مؤثر و ارزنده‌ای ارایه نموده است. این تحقیق با اتخاذ روش تحلیلی-توصیفی تلاشی است در جهت معرفی مطالعات و یافته‌های ابن‌سینا و مقایسه آن با برخی از مطالعات و یافته‌های زبان‌شناسی امروز چه به لحاظ نظری و چه به لحاظ روش شناختی و در قالب عناوین زیر همچون:

۱- برخی از یافته‌ها و آثار ابن سینا در زبان فارسی و عربی پیرامون زبان و ادب فارسی

۲- مطالعات و یافته‌های زبان‌شناختی ابن‌سینا

۱-۲ الف: آواشناسی

۲-۲ ب: واژه‌گزینی و واژه‌سازی

۱- برخی از یافته‌ها و آثار ابن‌سینا به زبان فارسی و عربی پیرامون زبان و ادب فارسی

ابن سینا در استفاده از زبان فارسی برای نگارش یکی از پیشگامان در ساحت ادب فارسی بود و این شیوه او نیز بر بزرگان این مرز و بوم بعد از او نیز مؤثر افتاد و به عنوان یک روش تدوین مطالب علمی بعد از او نیز رونق یافت. اگرچه زبان فارسی از نیمه قرن چهارم هجری در نوشتن آثار تاریخی، دینی و جغرافیایی به کار گرفته شد، و پیش از ابن‌سینا نیز چند کتاب به زبان فارسی نگارش یافته بود، اما به کار گرفتن نثر پارسی دری برای بیان مفاهیم دقیق فلسفی و علوم وابسته به آن با ابن سینا آغاز می‌شود و روش او در دوره‌های بعد توسط شاگردان وی ادامه می‌یابد و با آثار بزرگانی همچون، ناصرخسرو، عمر خیام، افضل‌الدین کاشانی، خواجه نصیرالدین طوسی، قطب‌الدین شیرازی به کمال می‌رسد. (نفیسی، ۱۳۱۶)

از آثار ابن‌سینا به زبان فارسی می‌توان به کتاب دانشنامه علایی، و رسایلی همچون: رساله نبض، معراج‌نامه، ظفرنامه، علل تسلسل موجودات اشاره نمود. مشکوه (۱۳۵۳، ص ۵) در مقدمه طبیعات، دانشنامه علایی می‌گوید، دانشنامه علایی یکی از بزرگترین کتابهایی است که از ابن سینا به فارسی باقی‌مانده است که در قرن چهارم تا اوایل قرن پنجم به زبان شیوای پارسی تألیف شده و مطلقاً در زبان پارسی قدیمی‌ترین کتابی است که اقسام فلسفه نظری را دربردارد. او علاوه بر آثار فلسفی و علمی، چندین منظومه به زبان عربی و فارسی دارد که از میان آنها «القصیده العینیّه» شهرت فراوان دارد (نصر. ۱۳۷۱، ص ۲۷).

ابن سینا در خلق آثار منشور ادبی و عرفانی نیز شخصیتی تأثیر گذار بوده است. استفاده از داستانهای تمثیلی و حکایات رمزی و کنایه‌آمیز بر اساس آنچه که امروز در صنعت ادبی شخصیت بخشیدن (personification) به اشیاء و معانی انتزاعی نامیده می‌شود، از ابن سینا چهره‌ای موفق در ترویج اینگونه داستانها به صورت یک ژانر (genre) یا «نوع ادبی» به یادگار گذاشته است. در دایره‌المعارف بزرگ اسلامی (جلد ۴، ۱۳۷۰، ص ۴۴) آمده است که استفاده از چنین صناعاتی، گرچه در ادبیات ملل اسلامی مرسوم بوده و نمونه‌هایی از آن را امروز در آثاری همچون کلیله و دمنه، و رسایل اخوان الصفا می‌بینیم، ولی پرداختن اینگونه داستانها به صورت یک «نوع ادبی» مشخص برای بیان معانی عرفانی، ساختمند و منظم، و انطباق اجزاء و عناصر موضوع و ممثل با هم، اگر با ابن سینا در عالم اسلامی آغاز نشده باشد، بی‌شک بوسیله او رواج یافته است و بزرگانی همچون، سنایی، نظامی، عطار، مولوی، جامی و خصوصاً سهروردی در برخی از آثارشان ملهم و متأثر از روش او بوده‌اند.

به عنوان شاهد می‌توان از داستان تمثیلی حی بن یقظان یاد نمود که یکی از بهترین نمونه‌های این نوع ادبی است که از همان ابتدا مورد توجه اهل علم و معرفت قرار گرفته و بعضی از محققان معاصر آن را با داستان «پویمندرس» هرمسی مربوط دانسته‌اند. در این رساله نفس انسان به صورت سالکی تصویر شده است که به رهبری عقل فعال به شناخت حقیقت خود نائل می‌شود. قابل ذکر است که این داستان بوسیله یکی از شاگردان ابن سینا، بنام ابومنصور ابن زیله ضمن افزودن شرحی بر آن در همان زمان به زبان پارسی دری ترجمه شده و سپس ابن الهبایره آن را به نظم عربی درآورده و ابراهیم بن عزرا (حکیم یهودی قرن دوازدهم میلادی) این داستان ابن سینا را به زبان عبری نقل کرده است (همان).

در قرن دوازدهم مطالعات زبانشناختی عبری تحت نفوذ یافته‌ها و روشهای زبانشناختی اسلامی که همگی به زبان عربی بوده‌اند، شکل گرفت و گسترش یافت. زبان عبری خود یکی از سه زبان (یونانی، لاتین، عبری) بسیار مهم دوره رنسانس بود که دانستن آن مایه مباهات و افتخار به حساب می‌آمد (روبینز، ۱۹۹۷، صص ۱۴-۱۱۳). بیان مفاهیم والای انسانی و عرفانی در قالب اینگونه متون ادبی به اروپا راه یافت و پیشتازان نهضت رنسانس در اروپا همچون دانته (Dante) که برخی از صاحب‌نظران او را پیغمبر دوره رنسانس (روبینز، ۱۹۹۷، صص ۱۱۶) می‌نامند، تحت تأثیر قرار داد و اینگونه اندیشیدن و نوع نگارش را در اروپا ماندگار و از آنجا عالمگیر نمود.

از آثار ابن سینا که به زبان عربی نوشته شده‌اند و در زبان فارسی و بویژه در علم زبانشناسی حائز اهمیت می‌باشند می‌توان از «رساله مخارج الحروف» و «لسان العرب» نام برد که «مخارج الحروف» کتابی کم نظیر در علم آواشناسی و «لسان العرب» حاوی فهرستی از لغات و اصطلاحات دینی و فلسفی و کلامی به‌مراه تعاریف آنها است که شیوه بیان تعاریف و دقتی که از این لحاظ در این رسائل مشاهده می‌شود در نوع خود بی‌نظیر است. در واقع نوعی فرهنگ نگاری (Lexicography) و واژه‌سازی و واژه‌گزینی است.

۲- مطالعات و یافته‌های زبانشناختی

۲-۱: آشناسی

از نگاه زبان‌شناسان شیخ رئیس ابوعلی حسین بن عبدالله، آواشناس برجسته‌ای است که مطالعات دقیق و روشمندی در این شاخه از زبان‌شناسی در میان دانشمندان اسلامی داشته است. او در رساله «مقاله فی اسباب حدوث الحروف و مخرجها»^۱ با اتخاذ روش تحلیلی- توصیفی به بحث پیرامون چگونگی پدید آمدن آواهای گفتار و توصیف حروف زبان عربی و آندسته از حروف فارسی که در عربی وجود نداشتند، پرداخت. این اثر گرانتقد به زبانهای مختلف دنیا همچون: فارسی، آلمانی، روسی و انگلیسی ترجمه گردید و در مراکز علمی جهان در دسترس دانش پژوهان قرار گرفته است. این کتاب توسط دکتر پرویز ناتل خانلری ترجمه و نخستین بار در سال ۱۳۳۳ در سلسله انتشارات دانشگاه تهران چاپ شد. ترجمه آلمانی این اثر توسط برافمن، ترجمه انگلیسی آن توسط خلیل سمعان در سال ۱۹۶۳ صورت گرفت. ترجمه روسی آن با مقدمه‌ای مبسوط در باره علم حروف اسلامی و عربی توسط و.گ. اخولیدانی در سال ۱۹۶۶ در تفلیس منتشر گردید. قابل ذکر است که در چاپ مجدد آن در ۱۳۴۹ به زبان فارسی تصحیحاتی در متن و فهرستها و توضیح مطالب بعمل آمد.

رساله مخارج الحروف^۲ یا اسباب حدوث الحروف حاوی شش بخش به شرح زیر می‌باشد. (خانلری، ۱۳۴۹. ص ۶۰)

بخش نخست: در سبب پدید آمدن آواز

بخش دوم: در سبب پدید آمدن حروف

بخش سوم: در تشریح حنجره زبان

بخش چهارم: در سببهای جزئی یک یک حروف تازی (عربی)

بخش پنجم: در حرفهایی که شبیه به این حروف است

بخش ششم: در آنکه این حروف جز از حرکت‌های شنیداری نیز شنیده می‌شود.

از لحاظ روش‌شناسی اگر بخواهیم مطالعات آواشناسی ابن‌سینا را با مطالعات زبان‌شناسی دانشمندان غربی مقایسه نماییم درمی‌یابیم که او در توصیف محتوای برخی از شش بخش رساله مبتکر شیوه نوینی بوده که تا

۱- این اثر البته در منابع دیگر با عناوینی همچون: «مخارج الحروف»، «مخارج الحروف و صفاتها»، و در نسخه موزه بریتانیا «حدوث الحروف» و در نسخه دیگر از کتابخانه مجلس و نسخه اونورسیتته استانبول (شماره ۴۷۵۵ مکتوب در ۵۸۸ هجری) «اسباب حدوث الحروف»، و در یک نسخه قدیمی مکتوب به ۵۹۷ هجری متعلق به دکتر یحیی مهدوی استاد دانشگاه تهران با عنوان «معرفه حدوث الحروف» و در نسخه ایاصوفیه و نسخه کتابخانه ملی «مخارج الصوت و الحروف» ثبت شده است (خانلری، ۱۳۴۸، صص ۸-۷).

۲- در این مقاله منظور از حروف همان آواهای گفتار می‌باشند که لازم بود برای رعایت امانت عیناً همان واژه‌ای را که در کتاب ابن سینا و یا ترجمه آن آمده است، آورده شود.

آن زمان در مطالعات زبانشناسی کم سابقه و یا بی سابقه بوده است. به عنوان شاهد می توان به مستندات زیر اشاره نمود:

ابن سینا بخش اول و دوم رساله خود را با بحثی درباره کیفیت حدوث صوت شروع می نماید و سپس از علت و یا علل حدوث سخن به میان می آورد، که این روش نزد غربیان (یونانیان) غریب و در نزد دانشمندان مسلمان از جمله سیبویه (زبانشناس ایرانی متوفی ۱۷۷ هجری) و هندیان از قبل آشنا بوده است. به عنوان مثال، ابن سینا می گوید: «و الحرف هیئة للصوت تظهر فيه تمیزة من صوت آخر مثله فی الحدة و الثقل، اذا ظهر فی المسوع تمیز من غیره» (ابن سینا، ص ۳۷).

«پس حروف هیئتی است که به آوازی عارض می گردد و بدان از آواز دیگری که در زیر و بمی بدان مانند است باز شناخته می شود و این تفاوت در شنودن است» (خانلری، ۱۳۴۹، ص ۶۳). در توضیح پیرامون مطلب فوق اینگونه می توان بیان کرد که می دانیم هر صوت موسیقائی دارای چهار صفت است: زیر و بمی یا ارتقا، شدت، امتداد، زنگ. ابن سینا به این نکته پی برده بود که تفاوت دو حرف ملفوظ در زیر و بمی نیست و صفتی را که موجب تشخیص و تمایز آنها از یکدیگر می شود را به لفظ «هیئت» یعنی شکل بیان می کند. این هیئت یا وجه تمایز دو صوت متشابه عبارتند از موجهای فرعی صوتی که با موج اصلی می آمیزد و آنها را موجهای متوافق یا هماهنگ (harmoniques) می خوانند. اما توجه به این نکته و کشف اصول و قواعد علمی آن کار فیزیک جدید است و تحلیل دقیق آن توسط فیزیکدان معروف آلمانی به نام هلموتز (Helmhotz) (۱۸۲۱-۱۸۹۴) انجام پذیرفت و نتیجه آن در سال ۱۸۷۴ منتشر گردید. این صفت را اکنون «زنگ صوت» (timbre) می نامند (همان، ص ۱۰۴).

ابن سینا در بخش سوم به تشریح خنجره و زبان وصف اعضاء گفتار می پردازد. به عنوان نمونه، او در این بخش غضروفهای خنجره را می شمارد و وصفی که از آن بدست می دهد با آنچه که امروزه در کالبدشناسی مطرح می شود تفاوت اساسی ندارد. ابن سینا از وجود تارهای صوتی یا آواها (vocal cords) بی اطلاع است و تا آن زمان در دیگر کتابهای پزشکی اسلامی نیز ذکری از این تارها به میان نیامده است (کرایدلر، ۲۰۰۱، ص ۲۶) و پیرامون عضلات زبان، ابن سینا معتقد است که هشت عضله عامل حرکت زبان هستند و عضلات زبان بنابر علم کالبدشناسی امروز هفده است که از آنها هشت جفت و یکی طاق است که ابن سینا هر جفت را یکی به حساب آورده است (خانلری، ۱۳۴۹، ص ۱۰۶).

سپس ابن سینا در بخش چهارم به توصیف هر یک از حروف زبان عربی و ویژگیهای آنها و آندسته از حروف فارسی که با عربی متفاوتند می پردازد. خانلری (۱۳۴۹، ص ۱۰۱) معتقد است که این سه بخش اول از رساله در هیچ یک از رسالات و مباحثی که پیش از ابن سینا درباره تلفظ حروف و علم تجوید نوشته شده وجود ندارد و بنابراین جای تحقیق دارد، در اینکه اتخاذ چنین روش و ترتیب ابتکار خود اوست و یا اقتباس از جایی دیگر است.

آواشناسی ابن سینا مبتنی بر روش آواشناسی تولیدی (articulatory phonetics) است. با اتخاذ این روش، یعنی ترتیب ذکر حروف بر اساس جایگاه تولید (مخرج) در فصل چهارم از رساله به طبقه‌بندی و توصیف چگونگی تولید حروف عربی می‌پردازد. اما این کار را او همچون سیبویه دیگر زبان‌شناس برجسته ایرانی در قرن دوم هجری (هشتم میلادی) از جایگاه پسین (back) به جایگاه پیشین (front) طبقه‌بندی می‌نماید (روبینز، ۱۹۹۷، ص ۱۶۶). به عبارت دیگر توصیف آواها را از درونی‌ترین نقطه حلق با آواهای [ء، هـ] شروع کرده و به ترتیب جایگاههای تولید ادامه می‌دهد تا به برونی‌ترین جایگاه تولید یعنی لبها که جایگاه تولید آواهایی مانند [ف، ب، م، پ، و] است برسد.

در این بخش اختلافی که در طبقه‌بندی و ترتیب پیرامون دو کتاب «عدد الحروف و مخارجها» ابن سینا و در «الکتاب» سیبویه آمده بیانگر این نکته است که ابن سینا تحقیقی مستقل پیرامون توصیف آواها انجام داده است، اگرچه هر دو از یک روش پیروی کرده‌اند. به عنوان شاهد به جدولهای (۱) و (۲) زیر توجه نمایید. جدول شماره (۱) تفاوت در طبقه‌بندی و جدول شماره (۲) اختلاف در ترتیب را نشان می‌دهند.

جدول شماره (۱) تفاوت در طبقه‌بندی:

		ب	ت	ط	د	ج	ک	ق	ء	طبقه حروف شدید از نظر سیبویه
م	ل	ب	ت	ط	د	ج	ک	ق	ء	طبقه حروف مفرد (معادل شدید) از نظر ابن سینا

قابل ذکر است که در فصل چهارم که علت‌های جزئی هر یک از حروف بطور جداگانه شرح داده شده است، می‌توان دریافت که در نظر ابن سینا همزه [ء] از جمله حروف مفرد است، زیرا در آنجا آمده که تفاوت [ح] با همزه [ء] آن است که در [ح] حبس تام نیست.

جدول شماره (۲) ترتیب حروف:

		ی	ش	ج	ض	ق	ک	خ	غ	ح	ع	هـ	ا	ء	ترتیب حروف از نظر سیبویه
ر	ل	ی	ش	ج	ض	ق	ک	خ	غ	ح	ع	هـ	ا	ء	ترتیب حروف از نظر ابن سینا
	و	م	ب	ف	ث	ذ	ظ	س	ز	ص	ت	د	ط	ن	
	ز	ص	س	ض	ش	ج	ک	ق	غ	خ	ح	ع	هـ	ء	
	ی	و	ن	م	ب	ف	ر	ل	ظ	ذ	ث	د	ت	ط	

در بخش پنجم از کتاب آواشناسی، ابن سینا به توصیف حروفی می‌پردازد که زبان عربی فاقد آنها است. در این بخش از کتاب شاهد یک نوع توصیف مقایسه‌ای از آواها هستیم که طی آن ابن سینا به چگونگی تولید بعضی از حروف زبان فارسی، ترکی و خوارزمی می‌پردازد.

این دسته از حروف [آواها] شامل شش حرف [آوا] می‌باشد که چهار حرف فارسی و یک حرف ترکی و یکی دیگر خوارزمی است. حروف [آواهای] زبان فارسی: [چ] در کلمه «چاه»، [پ] در کلمه «پیروزی»، [ژ] در کلمه «ژرف» و دیگری بنظر نگارنده بر اساس توصیفی که ابن سینا بدست می‌دهد، باید [و] باشد. به منظور درک هرچه بیشتر دقت ابن سینا در توصیف هر یک از حروف [آواها] به توصیف حرف [و] می‌پردازیم. ابن سینا می‌گوید: یک نوع [ف] مانند [ف] در کلمه «فزونی» است که در واقع آوایی بین [ب] و

[ف] معمولی است. تفاوت این نوع [ف] با [ب] در این است که حبس [ف] تام نیست و فرق آن با فاء [ف معمولی] در آن است که تنگی جایگاه تولید آواز در لب برای این نوع [ف] بیشتر است و فشار هوا نیز به لحاظ شیوه تولید (manner of articulation) شدیدتر، بطوریکه تقریباً در سطح درون لب لرزه‌ای پدید می‌آید. در حالیکه برای فاء [ف] معمولی چنین حالتی نیست (خانلری، ۱۳۴۹، ص ۸۵). این نوع [ف] مورد توصیف ابن سینا همان [و] است.

بخش ششم از رساله پیرامون صوتهایی است که از حرکتهای غیرگفتاری تولید می‌شود و به حروف گفتار شبیه است. خانلری معتقد است که این بحث خاص این رساله است و در جای دیگر قبلاً چنین بحثی نشده است، و این موضوع با آنچه که امروزه در زبانشناسی، آواشناسی عاطفی یا جنبه عاطفی آواشناسی می‌نامند، ارتباط دارد که بیشتر به جنبه‌های هنری صوت می‌پردازد (همان، ص ۱۰۳).

۲-۲- اصول و روش واژه‌سازی و واژه‌گزینی ابن سینا

پیرامون واژه‌سازی و واژه‌گزینی به عنوان یکی از مباحث زبانشناسی در آثار ابن سینا باید گفت که بدون اغراق، این اندیشمند بزرگ ایرانی در این زمینه علمی از استعداد خارق‌العاده‌ای چه به لحاظ نظری و چه به لحاظ روش‌شناختی برخوردار بود. چنانکه در شواهد زیر خواهید یافت طبقه‌بندی و سازکارهایی که برای واژه‌سازی ارایه می‌نماید با آنچه که در فرهنگستانهای واژه‌گزینی جهان از جمله فرهنگستان زبان فارسی ایران می‌گذرد، علیرغم فاصله زمانی بیش از هزار سال، قرابت بسیار زیادی دارد.

ابن سینا به روش خاص خود کلیه واژه‌های بیگانه (عربی) و واژه‌های فارسی متعلق به عصر قبل از خود و آن دسته از واژه‌هایی که مورد نیاز بوده‌اند اما در پیکره زبان فارسی آن زمان وجود نداشته‌اند را به عنوان مسأله‌ای در علم زبان تعریف می‌نماید و سپس آنها را طبقه‌بندی نموده و آنگاه برای هر یک راه‌کاری مناسب ارایه می‌نماید.

طبقه‌بندی و ارایه اصول و سازکار واژه‌سازی و واژه‌گزینی توسط ابن‌سینا در مقایسه با اصول و ضوابط واژه‌گزینی فرهنگستان ادب فارسی (۱۳۷۸) و زبانشناسان معاصر

ردیف	طبقه‌بندی واژه‌ها و اصطلاحات	اصول و ضوابط	نمونه (معادل‌یابی، واژه‌سازی)				اصول و ضوابط واژه‌گزینی و فرهنگستان
			عربی	فارسی	عربی	فارسی	
۱	آن دسته از واژگان و اصطلاحاتی که تا آن روزگار وجود نداشتند و ابداع واژه‌های جدید neologism احساس می‌شد	الف: معادل‌سازی واژه‌های فارسی در مقابل واژه‌های عربی ب: از ترکیب واژه‌های فارسی با یکدیگر ج: از ترکیب واژه‌های عربی با یکدیگر	کمیت	چندی	لامسه	پساوایی	این همان فرآیند واژه‌سازی کپی‌برداری یا calque و یا ترجمه قرضی است (یول، ۱۹۹۶، ص ۶۵). مطابق با اصول (۱) و (۲) فرهنگستان ادب فارسی است، (صص ۶-۵).
			کیفیت	چونی	عرض	پهنا	
			فعل	کنش	حجم	ستبر	
۲	آن دسته از واژه‌های فارسی که در نظم و نثر فارسی رایج و مصطلح بوده‌اند	همان واژگان و اصطلاحات را بکار می‌گرفت	جسمانی	تنومند	سامعه	شنوایی	همان فرایند ترکیب Compounding در ساختار واژه زبانشناسان امروزی است (یول، ۱۹۹۶، ص ۶۵) مطابق با اصل ۵-۲ فرهنگستان (ص ۱۴) می‌باشد.
			طول	درازا	باصره	بینایی	
			ارادی	بخواست	قابلیت تقسیم	بهره‌پذیری	
۳	آن دسته از واژه‌های زبان بیگانه (عربی) که گمان می‌رفت فهم آنها مشکل‌آفرین باشد	اغلب به دو صورت فارسی و عربی در کنار هم بکار می‌گرفت و یا در قالب مثال ارایه می‌نمود	ادراک	اندریابی	سریع الحرحه	زود جنب	مطابق با اصل ۵-۴ (ص ۱۶) فرهنگستان ادب فارسی است
			قائم به ذات	ایستاده به خود	ممکن	شاید بود	
			انجماد	بستنایی	ماهیت	چه چیز	
۴	آن دست از واژه‌های بیگانه (عربی) مصطلح و متداول در زبان فارسی که فهم آنها مشکل‌آفرین نبود	همان واژه‌ها را بکار می‌بست و اصرار نداشت که معادل فارسی بیابد.	حد اکبر	حد مهین			مطابق اصل ۳-۵ (ص ۱۵) از اصول فرهنگستان ادب فارسی است
			حد اصغر	حد کهین			
			حرمت مستدیر	حرکت گرد			
۵	همان واژه‌ها را بکار می‌بست و اصرار نداشت که معادل فارسی بیابد.	همان واژه‌ها را بکار می‌بست و اصرار نداشت که معادل فارسی بیابد.	قوه فاعله	قوت کنایی			جنس، نوع، فصل، عرض عام، عرض خاص
			قیاس مستقیم	قیاس راست			
			قوه عاقله	قوت داننده			
۶	آن دسته از واژه‌های فارسی که در نظم و نثر فارسی رایج و مصطلح بوده‌اند	همان واژگان و اصطلاحات را بکار می‌گرفت	اکثر واژگان مصطلح در متون قرن چهارم و پنجم				مطابق با اصل ۵-۱ فرهنگستان ادب فارسی (ص ۱۲) است
۷	آن دسته از واژه‌های زبان بیگانه (عربی) که گمان می‌رفت فهم آنها مشکل‌آفرین باشد	اغلب به دو صورت فارسی و عربی در کنار هم بکار می‌گرفت و یا در قالب مثال ارایه می‌نمود	«اندر رسیدن» که به تازی (عربی «تصور» خوانند «گرویدن»، چنانکه بگروی که پری هست ... و این را به تازی تصدیق گویند.				مطابق با اصل ۷ (ص ۲۰) و تبصره آن در اصول فرهنگستان می‌باشد
۸	آن دست از واژه‌های بیگانه (عربی) مصطلح و متداول در زبان فارسی که فهم آنها مشکل‌آفرین نبود	همان واژه‌ها را بکار می‌بست و اصرار نداشت که معادل فارسی بیابد.	جنس، نوع، فصل، عرض عام، عرض خاص				مطابق اصل ۳-۵ (ص ۱۵) از اصول فرهنگستان ادب فارسی است

خلاصه و نتیجه:

ابن سینا زبانشناسی برجسته است که در زمینه مسایل مهم این علم از قبیل آواشناسی و اصول و ضوابط واژه‌گزینی و واژه‌سازی و تدوین متون علمی به شیوه نوین و ارایه نوع ادبی، خدمات مؤثر و ارزنده‌ای به دانش بشری ارائه نموده است. تحقیق حاضر با اتخاذ روش تحلیلی - توصیفی تلاش نمود که با ارایه شواهد زبانشناختی برخی از زوایای خدمات زبانشناسانه این اندیشمند بزرگ ایرانی را به ساحت ادب فارسی و زبانشناسی عمومی معرفی می‌نماید.

آواشناسی ابن سینا که در کتاب مخارج الحروف تجلی نمود مبتنی بر آواشناسی تولیدی است که ابن سینا به روشی خاص خود به طبقه‌بندی و توصیف آوای گفتار زبان عربی و فارسی از جایگاه پسین به جایگاه پیشین اقدام نموده است. او در بیان مفاهیم پیچیده فلسفی و عرفانی به زبان پارسی پیشتاز و مبتکر روش نوینی بوده است که بزرگان فلسفه و ادبیات و عرفان ایران زمین متأثر و ملهم از او بوده‌اند. مطالعات و یافته‌های این زبانشناس و نابعه شهیر ایرانی تأثیری شگرف بر زبانشناسان اسلامی و غیراسلامی اعم از ایرانی، عربی و اروپایی داشته است. فرآیندهای ترکیب و روشهای ترجمه قرضی و کپی‌برداری که از شیوه‌های ساختواژه و واژه‌گزینی فرهنگستانها و محافل دانشگاهی غرب و شرق امروزی است حدود هزار سال پیش توسط ابن سینا معرفی و بکار گرفته می‌شد.

کتابنامه:

- ابوعلی سینا، حسین، ۱۳۵۳، دانشنامه علایی، طبیعیات (با مقدمه و حواشی و تصحیح سیدمحمد مشکوه)، انتشارات دهخدا، تهران.
- _____، ۱۳۷۷، الهیات نجات (تصحیح، ترجمه و پژوهش سیدیحیی یثربی)، انتشارات فکر روز، تهران.
- _____، ۱۳۴۹، مخارج الحروف یا اسباب حدوث الحروف، ترجمه پرویز ناتل خانلری، انتشارات دانشگاه تهران، تهران.
- «دایره المعارف بزرگ اسلامی» جلد ۴، ۱۳۷۰، زیر نظر کاظم موسوی بجنوردی، انتشارات مرکز دایره المعارف بزرگ اسلامی، تهران.
- صادقی، علی اشرف، ۱۳۵۷، تکوین زبان فارسی، انتشارات دانشگاه آزاد، تهران.
- گروه واژه‌گزینی فرهنگستان ادب فارسی، ۱۳۷۸، اصول و ضوابط واژه‌گزینی، ویرایش دوم، چاپ فرهنگستان زبان و ادب فارسی، تهران.
- معین، محمد، ۱۳۶۷، لغات فارسی ابن‌سینا و تأثیر آنها در ادبیات، مجموعه مقالات، به کوشش مهدخت معین، تهران.
- نصر، سیدحسین، ۱۳۷۱، سه حکیم مسلمان (چاپ پنجم)، ترجمه احمد آرام، انتشارات امیرکبیر، تهران.
- نفیسی، سعید، ۱۳۱۶، «آثار فارسی ابن سینا» مجله مهر، س ۴، ش ۱۲، تهران.
- Chomsky, Noam and Morris Halle, 1968, *The Sound Pattern of English*, New York: Harper and Row
- Jakobson, R., G. Fant and Morris Halle. 1951, *Preliminaries to Speech Analysis: The Distinctive Features and Their Correlates*. Cambridge, Mass: M. I. T. Press.
- Kreidler Charles W. 2001, *Phonology Critical Concepts*, Vol. I. ed. Routledge, London.
- Robins, R., H., 1997, *A Short History of Linguistics*, (fourth edition), Longman, London and New York.
- Sara, Solomon I. 1991, "al- Khalil: The First Arab Phonologist". *International Journal of Islamic and Arabic Studies*. 8. 1-57.
- Simaan, Khalil I. Tr. And ed. 1963. *Arabic Phonetics. Ibn Sina's Risalah on the Point of Articulation of the Speech Sounds*, Lahore, Pakistan: Sh. Muhammad Ashraf.
- Versteegh, Kees, 1977, *Greek Elements in Arabic Linguistics*. Leiden: E. J. Brill.
- Yule, George, 1996 (2nd . ed.), *The Study of Language*, Cambridge University Press.